

5. Чорновіл В. Твори: У 10-ти т. – Т. 1. Літературознавство. Критика. Журналістика / В. Чорновіл / Упоряд. Валентина Чорновіл. – К.: Смолоскип, 2002. – 640 с.: іл.
6. Козуб Т. «Кто против репрессий, встаньте!» / Т. Козуб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kr.ua/daily/060910/242419/>
7. Чорновіл В. Твори у 10-ти т. – Т. 7. Статті, виступи, інтерв'ю (березень 1990 – грудень 1992) / В. Чорновіл / Упоряд. Валентина Чорновіл. – К. : Смолоскип, 2011. – 1080 с.
8. Борець за вільну Україну (до 70-річчя від дня народження В. М. Чорновола) / Календар знаменних і пам'ятних дат. – 2007. – 24 січня. – С. 249 – 253.
9. Вячеслав Чорновіл: Біографія. Статті. Цитати. – К., 2007. – 36 с.
10. Деревінський В. Ф. Праці В. Чорновола – «Правосуддя чи рецидиви терору?» та «Лихо з розуму» як джерело до вивчення радянських репресій 1965–1966 рр. / В. Ф. Деревінський // Магістеріум. – 2007. – Випуск 28. – С. 37–42.
11. Бажан О. Г. Провісник духовності свободи / О. Г. Бажан // Наукові записки. Том 78. Історичні науки. – К., 2008. – С. 45 – 49.
12. Климчук А. Вячеслав Чорновіл: «Дай, Боже, нам любити Україну понад усе сьогодні» / А. Климчук // Молодіжна інформаційна спільнота. – 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.soli.com.ua/2011/12/24
13. Перший з'їзд Народного Руху України / Літературна Україна. – 1989. – 10 жовтня.
14. Тарасюк Б. Дорогі рухівці, патріоти України / Б. Тарасюк // Час Руху. – 2009. – № 16 (122).
15. Кульчицький С. В. Народження Народного Руху України / С. В. Кульчицький // Український історичний журнал. – 2010. – №1.
16. Чорновіл В. Твори в 10-ти т. – Т. 7. Статті, виступи, інтерв'ю (березень 1990 – грудень 1992) / В. Чорновіл / Упоряд. Валентина Чорновіл. – К. : Смолоскип, 2011.
17. Діденко Ю. В. Народний Рух України у створенні передумов та визначенні головних напрямків державотворення в Україні / Ю. В. Діденко // Народний Рух України: місце в історії та політиці: Матеріали VIII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю Незалежності України. 25–26 травня 2011 р., м. Одеса. – Одеса: Астропринт, 2011. – С. 115 – 123.
18. Чорновіл В. Твори у 10-ти т. – Т. 7. Статті, виступи, інтерв'ю (березень 1990 – грудень 1992) / В. Чорновіл / Упоряд. Валентина Чорновіл. – К. : Смолоскип, 2011. – 1080 с.
19. ЦДАГО України (Центральний державний архів громадських об'єднань України), Ф. 1. – Оп. 32. Спр. 2906, 156 арк.
20. ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України), Ф. 1. – Оп. 16. Спр. 4630, 2 арк.
21. ЦДАГО України, Ф. 270. – Оп. 1. Спр. 123, 2 арк.
22. ЦДАГО України, Ф. 1. – Оп. 28. Спр. 140, 15 арк.
23. ЦДАВО України, Ф. 1. – Оп. 28. Спр. 140, 11-13 арк.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Побережець Ганна Степанівна – аспірантка Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського, Навчально-наукового інституту історії та права.

Наукові інтереси: життя, діяльність і творчість В. М. Чорновола.

УДК 94(4):477

САМОБУТНІСТЬ УКРАЇНСЬКО-ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ (XVIII – ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТ.)

Юрій ПРИСЯЖНЮК (Черкаси)

Автор пропонує розширити дослідницьке поле модерної національної ідеї. Задля цього звертає увагу на європейський чинник складного процесу суспільної

трансформації українців від козацької (ранньомодерної) доби до власне модерної. Робить висновок, що протягом XVIII – першої половини XIX ст. європейський вимір України визначався двома основними напрямками – державним (політичним) та інтелектуальним. Проте віддати якомусь із них перевагу досить складно, зокрема й через системне втручання в цей “вічний діалог” надто зацікавленого посередника – Росії.

Ключові слова: Україна, Європа, держава, інтелектуальне середовище, модерн, нація, ідентичність, зв’язки, взаємовплив.

Автор предлагает расширить исследовательское поле современной национальной идеи. Для этого обращает внимание на европейский фактор сложного процесса общественной трансформации украинцев от казацкой (ранне-модерной) эпохи к собственно современной. Делает вывод, что на протяжении XVIII – первой половины XIX в. европейское измерение Украины определялось двумя основными путями – государственным (политическим) и интеллектуальным. Однако отдать предпочтение кому либо достаточно сложно, в частности из-за системного вмешательства в этот “вечный диалог” слишком заинтересованного посредника – России.

Ключевые слова: Украина, Европа, государство, интеллектуальная среда, модерн, нация, идентичность, связи, взаимовлияние.

The author suggests broadening the research field of historical sources of the modern national idea. The attention is paid to the European factor of the complex process of the social transformation of Ukrainians from Cossack (early modern) times till the modern epoch. The author concludes that during the 18th and the first half of the 19th century the European dimension of Ukraine was determined by two main factors – the state (political) and the intellectual ambience. Still it is difficult to give preference to one of them. One of the reasons for this is the system interference in this “eternal dialogue” of the too interested intermediary – Russia.

Key words: Ukraine, Europe, state, intellectual environment, modern, nation, identity, relations, mutual influence.

Історична наука УРСР розвивалася в надто вузькому методологічному полі, а тому низка запропонованих зарубіжною історіографією (навіть у рамках марксистської методології) тематичних напрямків не потрапляла в поле зору українських дослідників. До таких виправдано зарахувати українсько-європейські зв’язки ранньомодерного та модерного періодів. Усе, що стосувалося цієї проблематики, перебувало в занедбаному стані. Цей досвід було започатковано ще в дорадянські часи й надалі він еволюціонував під впливом політичної кон’юнктури.

Одним із перших істориків, хто торкався проблеми відображення поглядів західних учених, послів, мандрівників в Україну, був Дмитро Бантиш-Каменський. У своїй знаменитій “Історії Малої Росії”, що побачила світ 1822 р., він, як справедливо зазначає Петро Бочан, “широко використовував праці західноєвропейських авторів про Україну, посилався на них і своїх великих за обсягом примітках (на 107 сторінках) давав суттєві коментарі до цих праць” [1, с. 9]. Проте почин не отримав належного розвитку: надалі тлумачення цієї тематики помітно зміщується в бік ранніх періодів минувшини (зокрема, видатний український історик В. Антонович неодноразово звертатиметься до творів Г. Боплана, щоденникових записів Е. Лясоти та ін.). А ще її дедалі частіше трактуватимуть з позицій офіційних, урядових. А якщо так, то висвітлення зв’язків України з європейським світом, передусім тих, що мали місце у XVIII – першій половині XIX ст., буде зведено до мінімуму. Цю традицію ігнорування, замовчування й підхоплять історики радянської доби.

Щоправда, в останній третині XX ст. почнуть з’являтися дослідження, автори котрих звертатимуть увагу на західноєвропейські джерела з історії України (отже, і на зв’язки між європейським Сходом і Заходом). Своєрідне лідерство тут триматимуть історики Дніпропетровського університету, серед яких справедливо буде назвати Дмитра Наливайка, а серед його доробку – працю “Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст.”.

У новітній період (1990-і роки – початок ХХІ ст.) тематичних студій побільшає¹. Серед ґрунтовних напрацювань Я. Дашкевича, М. Ковальського та ін. знаних фахівців увагу автора привертає стаття М. Варварцева “Україна в оцінках і свідченнях Заходу: французькі інтерпретації першої половини ХІХ ст.”, позаяк вона безпосередньо торкається раннього “українського модерну”. Зі знанням справи дослідник спростував поширене в історіографії твердження, що “нібито Україна для Заходу була невідомою територією” [1, с. 11].

Мета цієї розвідки – реконструювати шляхи розвитку самобутнього історичного досвіду українсько-європейських зв’язків ХVІІІ – першої половини ХІХ ст.², тобто періоду, коли лише виникали й набували певних обрисів форми сучасної національної ідентичності як практики модерної світоглядно-цивілізаційної комунікації.

Неупереджений аналіз писемних джерел засвідчує, що тривалий час козацька Україна продовжувала взаємодіяти з рештою Європи на власне політичному рівні. Відома історикам під назвою “Гетьманщина” держава, яка після політичного краху І. Мазепи поволі втрачала перспективи самозбереження, ще зберігала потенціал до такої співпраці. Це простежуємо в діяльності гетьмана-емігранта П. Орлика, передусім в її успішнішій складовій – дипломатії. Перебуваючи за кордоном, П. Орлик заручився підтримкою Швеції (з його слів, це була обов’язкова умова обрання на посаду) і спробував, здавалося б, неможливе – “просунути українську справу на європейський рівень” [2]. Основна мета зусиль – “повернути собі волю”, себто права й вольності козацькій нації, задля чого прагнув організувати й “опертися на антимосковську коаліцію держав” [2]. Гетьман досяг тимчасового союзу з Кримом (1711 р.), вів переговори з Туреччиною, яка 1712 р. визнавала за ним владу на Правобережжі й Запоріжжі, також із донськими козаками (повстанцями К. Булавіна), казанськими татарами та башкирами. Цей формат домовленостей мав низку суттєвих недоліків. Серед них: 1) Розпорошеність сил і засобів на великих просторах; 2) Культурна “різнобарвність” учасників (власне це була не зовсім європейська коаліція; напевне більше за географією, аніж за поглядами й уподобаннями); 3) Відсутність єдиної мети учасників, зокрема й традиційно хижачька поведінка Криму щодо “союзного” українського населення. Ключова проблема, як видається, полягала в тому, що українська еліта виступала організатором ідеї “проти”, а не “за”, що за визначенням не гарантувало стабільності стосунків у рамках коаліції, а головне – досягнення такого важливого єднання внутрішніх сил тогочасної української спільноти, у підсумку – шансів на кінцеву перемогу.

Добре відомо, що після невдач збройної боротьби 1711–1714 рр. П. Орлик мешкав у Швеції, з 1720 р. – у Німеччині, зокрема й інкогніто в Сілезії (Польщі), з 1722 р. – у володіннях Туреччини – Салоніках, Буджаку, Молдові (помер у Ясах). У прагненні вибороти ліпшу долю козацькій Україні мав політичні контакти з правлячими колами Швеції, Польщі, Англії, Гольштінії, Ватикану, Франції. Утім, тогочасна міжнародна кон’юнктура не сприяла успіхові його починань. Процес зародження та формування модерних націй відбувався на, умовно кажучи, старій державній традиції, тобто генезис національних почуттів,

¹ Варто вказати на вагомий внесок у дослідження цієї проблематики українських істориків ХХ ст., які перебували в еміграції. Серед них такі відомі фахівці, як І. Боршак, О. Вінтоняк, Д. Дорошенко, Б. Крупницький, Т. Мацьків, В. Січинський. Їхній доробок залишається маловідомим в Україні через мізерність україномовних перекладів.

² Історики достатньо аргументовано обґрунтували “власну амбівалентність” України в Європі, акцентували увагу на винятковій унікальності її геополітичних та культурних впливів/взаємовпливів. Цією обставиною продиктований намір автора тлумачити її досвід ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. як “самобутній”.

відповідних інтересів не передбачав творення якоїсь геополітичної альтернативи. Та ще й такої територіально великої, економічно потужної, політично непередбачуваної (в очах європейських діячів), якою могла б стати згуртована Україна.

Щодо політичних амбіцій Орлика, то й тут ситуація була не на користь гетьманських планів. Воювати проти Російської імперії мало кому хотілося. І не тому, що вона була такою вже могутньою (безперечно, результати Північної війни в розрахунок бралися), – надто вже різнилися інтереси країн-сусідів. Отже, втрачаючи державність через інкорпорацію до специфічної за європейськими мірками Росії, нація козаків позбувалася багатьох шансів на інтенсивний діалог, співпрацю, не кажучи вже про певні інтеграційні процеси в межах культурно природнішого для них західного світу (насамперед ідеться про центрально-східноєвропейський регіон). Підтвердження знаходимо в, з одного боку, безрезультатності зусиль європеїзації України К. Розумовським, з другого – особливостях розвитку в найближчі століття західноукраїнських земель, що таки потраплять під європейський (австрійський) вплив.

Інкорпорація козацької України до складу Росії мала послідовний, політично і юридично десь тотальний, але культурно таки обмежений характер. У відповідь на намагання весь уклад облаштувати на чужинський манер (до початку XIX ст. стане очевидним, що “централізаційні зусилля імперії увінчалися цілковитим успіхом”) [3, с. 75], серед патріотично налаштованих “малоросів” виникне думка вдатися до іноземної допомоги, навіть, якщо треба, інтервенції. Ці кола громадськості відомі під назвою “традиціоналістів”³. Вони були прихильниками збереження залишків козацьких порядків – системи судочинства, війська тощо.

Сама собою ідея заручитися підтримкою іноземних держав свідчить про живучість глибоких відмінностей у поглядах на суспільний устрій. Щоправда, чисельність традиціоналістів була обмеженою, а їхні погляди аж ніяк не означали якусь визначену “прозахідність”. Ігор Сендюков навіть називає їх “білими воронами”, стверджуючи, що після “Жалуваної грамоти дворянству” 1785 р. “наша еліта була дуже задоволена” своїм становищем [4, с. 134–135]. Ба більше, якщо прислухатися до міркувань британця Дейвіда Сондерса, то ці люди “відіграли істотну роль у дискусіях про російську національну тотожність... перших післянаполеонівських десятиліть... У прозахідній атмосфері Санкт-Петербурга вони нерідко були “більшими росіянами за самих росіян” [3, с. 74].

1791 р. знаний громадський діяч і літератор (поет, прихильник класицизму) Василь Капніст таємно їздив до столиці Пруссії Берліна, де просив допомоги проти абсолютизму, фактично – проти Росії. Відомо, що він послідовно відстоював інтереси України і в літературній діяльності, коли оригінально переклав російською “Слово о полку Ігоровім”, і в громадському житті узявши, зокрема, участь у наборі козаків в ополчення в 1812–1813 рр.

Згаданий вище вояж до Берліна відбувся, вочевидь, за дорученням українських патріотичних кіл, а точніше – Новгород-Сіверського гуртка традиціоналістів. Конкретно прохання полягало в наданні допомоги Україні на випадок, якщо та спроможеться на повстання проти північного сусіда, що в імперській структурі обійняв місце своєрідної метрополії. Пруський канцлер відмовив. Уважаємо тому, що в той час Україна як потенційно самостійний гравець на політичній карті Європи не надто вписувалася в наявний геополітичний контекст. На черзі тоді був поділ Речі Посполитої, до якого Пруссія мала безпосередню причетність. Виступити ж проти Росії доцільно було б лише в разі загальної кризи (якою невдовзі стануть наполеонівські війни, що

³ В історії України термін “традиціоналісти” отримує кілька значень. Див.: Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізненого націєтворення / М. Рябчук. – К.: Критика, 2000. – С. 84 та ін.

потрясатимуть абсолютистські порядки Старого Світу). Тобто кожна країна відстоювала свої інтереси, шукаючи вихід у системі, яка вже існувала, і на таку радикальну зміну позиції навряд чи наважилася б. Щоправда, на думку депутата Сенату Франції Каміла Делямара, яку він висловив набагато пізніше, 1869 р., “наприкінці минулого (XVIII) століття всі у Франції і в Європі добре вміли відрізнити Русь від Московії” [5, с. 220].

Повівши мову про європейський вимір України на зламі ранньомодерного “занепаду” й модерного “відродження”, варто розуміти: йдеться не лише й, можливо, не стільки про державний, як про культурний аспект, вужче – громадський погляд. Адже Росія нічого серйозного не робила для “прямої європейськості” українців (реформи Марії Терезії та Йосипа II дають підстави дещо інакше оцінювати політику Габсбургів у Західній Україні). Натомість початки формування модерного суспільства, поява на історичній сцені людей, які професійно думають, в умовах, коли народи Східної Європи, передусім слов’янські, були позбавлені можливості користатися потенціалом власних етнонаціональних держав, а лише в діяльності вузького кола інтелігенції подавали ознаки “пробудження”, – усе це свідчило про зовсім інший формат належності до Європи. Умовно назвемо його “інтелектуальним”. Важливо додати, що політично незалежна на той час Росія також звиряла свій історичний поступ за Старим Світом. І справа, зрозуміло, не обмежувалася усвідомленим вибором окремих груп інтелектуалів, котрі добре відомі як дискусія “західників” зі “слов’янофілами”. Микола Рябчук схильний уважати, що в цьому випадку йдеться “про одну з найфундаментальніших суперечностей сучасного світу, котра ось уже майже двісті років привертає увагу найвизначніших мислителів і породжує найрізноманітніші громадські рухи...”, що її можна лаконічно подати як сприйняття чи відкидання модернізації в її західному втіленні [3, с. 67]. Утім, у цій суперечці для нас насамперед важлива “українська присутність”. До того ж, беручи до уваги порівняно глибші європейські традиції України, у власне протистоянні якраз меншою мірою. Адже, словами Андрія Окари, “у Росії могутня централізована держава спочатку сформувала націю, а потім представники цієї нації написали велику російську літературу... В Україні все навпаки: саме література, якраз створений Котляревським, Шевченком, Кулішем, романтиками-“козакофілами”, Лесею Українкою “консолідувальний” міф творив націю, яка пізніше... зобов’язала себе думкою про потребу власної держави” [6].

Незважаючи на слабкість українського руху, він від самого початку отримував західне “підживлення”. Передусім, і на цьому варто наголосити, східноєвропейське. І хоча нерідко суть справи обмежувалася діяльністю інтелектуалів-одинаків, тенденція до нарощення і зміцнення контактів була досить стійкою. Якраз вузьке коло “безнадійних мрійників” поступово формувало українську літературну мову (П. Гулак-Артемівський започаткував переклади з європейських літератур), активізувало етнографічні студії, зрештою, постав феномен Т. Шевченка (“який підніс народ (селянство) до рівня нації”) [3, с. 61], після чого, на думку А. Міцкевича, “говорити про те, що Україна – це вимисел, було виявом невігластва”. Власне сам поляк (за початковим варіантом прізвища мав, вочевидь, литовське походження), толерантний до інших культур великий “романтик” дуже вплинув на творчість багатьох українців, зокрема й на праці М. Костомарова. Перша магістерська дисертація історика “Про причини та характер Унії в Західній Росії” (!), подана до захисту 1842 р., викликала протест шовіністично налаштованої церковної влади й була знищена. Друга дисертація (“Про історичне значення руської народної поезії”, 1844 р.) дала йому ступінь магістра, хоча й викликала подив та непорозуміння в наукових колах Москви й Петербурга, бо в матеріалах польових досліджень росіяни “не впізнавали себе”. До речі, про інакшість двох “руських” культур свідчив факт спалення ще однієї

наукової праці: так за наказом російського начальства вчинили з присвяченою історії Болгарії магістерською дисертацією, автором якої був українофіл, безвізний, як стверджували очевидці, учитель із Одеси Леонід Смоленський.

Видатними діячами словацького й чеського національно-культурного відродження, з якими мали зв'язки українські учасники Кирило-Мефодіївського братства, були: чеський мовознавець і поет Вацлав Ганка, словацький і чеський мовознавець, поет Ян Коллар, словацький і чеський славіст-філолог та історик Павел-Йосеф Шафарик, словацький мовознавець, поет та публіцист Людовіт Штур. Тоді домінувала ідея слов'янофільства, що мала неабияке значення в сьогоденні, вплив на майбутнє (ідеї кирило-мефодіївців формувалися під поглядами названих вище митців), попри те, що українцями та росіянами воно уявлялося дещо по-різному. Діячі з Наддніпрянщини листувалися із західнослов'янськими мислителями, цікавилися проблемами історії та правознавства, зокрема звичаєвим правом (взаємини Шевченка зі слов'янофілами свого часу добре дослідив Іван Дзюба) [7].

За формальною стороною діалогу вкажемо на світоглядні відмінності (серед київського студентства поширювалася ідея перетворення російської абсолютистської монархії в конституційну державу, що свідчило про локальний пріоритет західницьких поглядів над слов'янофільськими), а також на деякі ознаки “україноцентричності” в тлумаченні демократичних поглядів та моделюванні історії. Україна, навколо якої “встане Слов'янщина”, і не залишиться “ні царя..., ні пана... ні холопа”, це все ж європейська перспектива, хоча власне таким понятійним апаратом той же Костомаров не послуговувався. Себто європейськість виявлялася в історика не в заклик “до Європи!”, тут якраз натрапляємо на стриманість, мовчання, а в тому, що український випадок (“першу Русь”) було подано як універсальний. Причому його, так би мовити, “слов'янська сутність” аж ніяк не вада чи виклик, а норма. Костомаров явно “українізував” розуміння цього популярного тоді поняття, а отже, на свій лад націоналізував, європеїзував його.

Особливе місце у визначенні тогочасних способів пошуку взаємин України з Європою належить “останньому малоросу” Миколі Гоголю, якого Ліна Костенко ідентифікує як “російського письменника й українського генія”. Перебуваючи 1837 р. в Римі й Парижі, спілкуючись із тамтешніми польськими вигнанцями з Росії (причетними до Листопадового повстання 1830 р.), автор “Тараса Бульби” віддавав перевагу материнській мові, а не російській, польській, французькій, які також знав. Лист до відомого польського поета-романтика “української школи” Богдана Залеського, який народився і провів молоді літа в Україні, писав українською, знаючи, що про його послання знатиме вся польська громада в Парижі, де тоді мешкали корифеї літератури Ю. Словацький і А. Міцкевич. Та найголовніше все-таки не сам адресат, якого Гоголь зовсім не випадково назвав “дуже, дуже близьким земляком, а по серцю ще ближчим, чим по землі”, а та свобода духу, що виявлялася в нащадка козацького роду за кордоном [8, с. 3]. Там він почувався, з його ж слів, ніби вдома, в Україні.

До речі, згадавши видатного поета Юліуша Словацького, зазначимо, що народився він в українському Кременці, із 7-річного віку навчався у Волинській гімназії, а згодом здобував освіту в університеті Вільна. Мешкав у Варшаві, а потім – у Франції, Швейцарії, Італії (поховано Ю. Словацького в Кракові в знаменитому Кафедральному соборі на Вавелі). Попри глибокий слід у польській культурі, письменник не залишив сумнівів у тому, що дуже любив Україну (за його біблійним рядком – це “земля, що пливе молоком і медом”). Йй присвятив чимало творів, зокрема драми “Срібний сон Соломеї”, “Беньовський”, “Мазепа”, а також “Ксьондз Марек” про добу Коліївщини. Словацького вважають засновником “української школи” в польській літературі (як Гоголя в російській).

Завдячуючи таланту й творчим зусиллям О. Пчілки, М. Старицького, М. Зерова, М. Рильського, М. Бажана, маємо чудові україномовні перекладати цих шедеврів. Певною мірою символічно, що в усьому сучасному світі лише в тому ж Кременці створено й діє музей поета.

У перекладі Д. Павличка його бачення ціни гармонії в природі й суспільстві видається так:

Купуєм щастя ми ціною мук та бід?
Незгода почувань терзає дух людини,
Але, опалений промінням Сонця, цвіт
Іще жадливіш п'є холодних рос краплини [9].

Окреслені вище європейські впливи на “дух українства” безпосередньо позначалися на паростках майбутнього національного руху. Чого вартий був лише ентузіазм Зоряна Доленги-Ходаковського (Адама Чарноцького) – польського етнографа й археолога, який зібрав понад 2000 українських пісень. Безперечно, більшість діячів занепалої на той час Речі Посполитої, які мешкали в Україні, уважали її “східними кресами” й були патріотами своєї малої Батьківщини. Проте ідеї конституціоналізму, федералізму та, кажучи на сучасний манер, демократії, що поширювалися, зокрема, і серед тутешньої польської інтелігенції, відкривали перспективу залучення українства саме до європейського культурного та політичного простору. Щоправда, рівень адаптації залишався невисоким. Згодом М. Драгоманов констатуватиме, “що на 100 українофілів ледве 2–3 читали європейські книги..., а більша частина... українських писателів не знає ні однієї європейської мови” [10, с. 31].

Отже, протягом XVIII – першої половини XIX ст. українсько-європейські контакти визначалися двома основними шляхами: 1) державними стосунками, де ситуація була вкрай несприятливою, бо правлячі кола Європи майже не помічали самотності країни на сході континенту, не зважали на її історичну та культурну унікальність, не були готовими змінити ситуацію так, щоб їй знайшлося місце в тогочасній геополітиці; 2) культурно-національними (інтелектуальними) взаємовпливами, які поволі з'являлися, міцніли, претендуючи на панівну в епоху модерності історичну перспективу. Виявлені контакти зі східноєвропейськими діячами епохи, що передувала “весні народів”, тільки фрагментарно відбивають набагато глибшу українсько-європейську комунікацію тоді, коли на руїнах козацької автономії інтелектуально поставав “загальноруський” нативізм, а згодом формувалася еретична модель панівного російського дискурсу – український націоналізм європейського (точніше – східноєвропейського) зразка.

Зрозуміло, що взаємовпливи України з Європою в першій половині XIX ст. відбувалися не тільки в суто інтелектуальній площині. Як справедливо зазначив Ігор Шевченко, на той час “проблематика культурної ідентичності України відклала свої релігійні шати й змінила їх... на “політичні” [11, с. 21]. Однак ця тенденція набиратиме сили дещо пізніше. Проте й надалі для українських інтелектуалів лейтмотивом розмислів буде питання, чи їхня країна “належить до Європи, а чи, може, ні”. Власне ця проблема актуалізує наші міркування й сьогодні.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бочан П.О. Україна в поглядах німецьких і французьких вчених, послів і мандрівників XVII–XIX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 – “Історія України” / П.О. Бочан. – Чернівці, 2008. – 32 с.
2. Маніфест Пилипа Орлика до європейських урядів від 4 квітня 1712 року про причини збройного виступу козаків проти Росії // Голос України. – 1991. – 29 листопада.
3. Рябчук М. Від Малоросії до України : парадокси запізнілого націєтворення / М. Рябчук. – К. : Критика, 2000. – 304 с.

4. Сендюков І. “Українська політика” Катерини II / І. Сендюков // Дві Русі ; за заг. ред. Л. Івшиної. – К. : Факт, 2003. – С. 130–136.
5. Січинський В. Чужинці про Україну / В. Січинський. – К., 1992.
6. Окара А. Два века скитаний Энея по Украине / А. Окара // Содружество (Приложение к “Независимой газете”). – 1999. – 23 июня.
7. Дзюба І.М. З криниці літ / І. Дзюба ; у 3 т. – Т. 2 : Шевченко і світ... – К. : Вид. дім “КМА”, 2006. – 976 с.
8. Козак С. “Там, де Іква сріблиться імлюю” / С. Козак // Літературна Україна. – 2009. – 28 травня.
9. Павличко Д. Лист Миколи Гоголя до Богдана Залеського / Д. Павличко // Літературна Україна. – 2009. – 28 травня.
10. Світленко С.І. Світ модерної України кінця XVIII – початку XX ст. / С.І. Світленко ; зб. наук. праць. – Д. : Герда, 2007. – 460 с.
11. Шевченко І. Україна на захід від Сходу / І. Шевченко // Критика. – 2009. – Чис. 1–2 (135–136). – С. 22–24.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Присяжнюк Юрій Петрович – доктор історичних наук, професор кафедри історії та етнології України Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького.

Наукові інтереси: Україна в контексті європейської цивілізації, історія українського селянства.

УДК 377,3(477)“1891/1916”

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ОДЕСЬКОЇ ШКОЛИ ДЕСЯТНИКІВ БУДІВЕЛЬНОЇ СПРАВИ (1891–1916)

Валерія ЦУБЕНКО (Одеса)

У статті на основі архівних документів уперше досліджено особливості організації навчально-виховного процесу Одеської школи десятників будівельної справи Одеського відділення Імператорського Російського технічного товариства (1891–1916).

Ключові слова: архівні документи, Одеська школа десятників, навчально-виховний процес, освіта.

В статье на основе архивных документов впервые исследованы особенности организации учебно-воспитательного процесса Одесской школы десятников строительного дела Одесского отделения Императорского Русского технического общества (1891–1916).

Ключевые слова: архивные документы, Одесская школа десятников, учебно-воспитательный процесс, образование.

On the basis of archival documents for the first time investigate the features of the organization of the educational process of the Odessa school of the foremen of the engineering construction of the Odessa branch of the Imperial Russian Technical Society (1891–1916).

Keywords: archival documents, Odessa foremen school, the educational process, education.

Початок ХХІ століття характеризується зростанням ролі освіти. Інноваційні процеси, що відбуваються в освіті України, вплинули на зростання інтересу дослідників, насамперед, істориків. Відбувається активний пошук оптимальних форм і моделей навчання. У державній національній програмі “Освіта” актуалізується питання про необхідність створення високоефективної професійно-технічної системи набуття знань, яка повинна відповідати всім стандартам передової європейської освіти. Одним із способів підвищення рівня професійно-технічного навчання може бути звернення до досвіду українських педагогів, які наприкінці ХІХ століття створили освітню систему з підготовки кваліфікованих кадрів для будівництва. Особливо цікавою є проблематика